

LANDSKAPSSTYRELSENS FRAMSTÄLLNING
till Landstinget med förslag till landskapslag om skydd för kulturhistoriskt värdefulla föremål.

Huvudsakligt innehåll.

I framställningen föreslås en landskapslag om skydd för kulturhistoriskt värdefulla föremål, nedan benämnda kultur-föremål, som syftar till att genom begränsning av utförseln bevara det åländska kulturarvet i landskapet. Således skulle det som huvudregel krävas tillstånd till utförsel från landskapet av vissa föremål vilka från åländsk synpunkt har särskilt kulturhistoriskt värde såsom t.ex. över 50 år gamla konstverk, konstindustri- och konsthantverksprodukter, byggnadsdelar, lös inredning, arbetsredskap och -maskiner, textilier, vapen, prydnadsföremål, handlingar, manuskript, trycksaker, fotografier, film- och ljudupptagningar samt andra värdefulla föremål och manuskript oberoende av ålder, om de har anknytning till den åländska historien eller bemärkta personer. Däremot skulle tillstånd inte behövas t.ex. om utförseln sker på grund av att föremålets ägare flyttar från landskapet om föremålet härrör från ett i landskapet beläget bo och om föremålet genom arv eller avvittring tillfallit person som är bosatt utanför landskapet eller om föremålet är tillverkat utomlands och inte under de senaste 70 åren varit minst 50 år på Åland. Landskapsstyrelsen skulle vara tillståndsmyndighet och samtidigt få möjlighet att granska och dokumentera föremålet. Övervakningen skulle handhas av polismyndigheten. För att från landskapet till utlandet få föra ut föremål som enligt lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 445/78) är underkastade utförsel förbud skulle krävas tillstånd i ungefärligen samma utsträckning som vad gäller för föremål med särskilt kulturhistoriskt värde för Åland.

Allmän motivering.

Avsikten med det i föreliggande framställning intagna lagförslaget är att genom begränsning av utförseln av kulturföremål kunna behålla det åländska kulturarvet i landskapet.

Det är svårt att utreda behovet av en sådan lag eftersom det inte går att få tillförlitliga uppgifter om den nuvarande utförselns omfattning men det finns emellertid sannolikt grund för uppgifterna om att utförsel av kulturföremål förekommer. Behovet av den föreslagna lagen uppmärksammades i en hemställningsmotion av landstingsman Henrik Nylund m.fl. (mot. nr 24/1978-79) varvid framfördes att intresset att äga gamla föremål med åren blivit allt större och att Åland löper särskilt stor risk för att dess kulturarv skingras genom de 100.000-tals turister som varje år besöker landskapet.

Det ligger i sakens natur att ett förbud mot utförsel av kulturföremål utgår från bevarandemålet och det är också genom att bevara föremålen i sin ursprungliga miljö, där de använts och kanske tillverkats, som de behåller sitt fulla värde. Kulturarvet är viktigt för den åländska identiteten men åtgärderna för att skydda kulturarvet kan därför inte mekaniskt inriktas på att hindra utförseln av kulturföremål. Det ligger ett egenvärde i att kännedom om åländsk kultur sprids utanför landskapets gränser och det måste därför accepteras att bevarandemålet, när så krävs, underordnas andra kulturpolitiska intressen.

Det ekonomiska läget har medfört att konst och antikviteter kommit att användas som inflationssäkra investeringsobjekt. En ökad efterfrågan på denna typ av varor har lett till snabba värdestegringar och inneburit att de utnyttjats i spekulations syfte. Det finns därför anledning för samhället att reagera mot den okontrollerade utförseln av åländska föremål som sker enbart av kommersiella skäl och som ur kulturpolitisk synvinkel är negativ. Ett lämpligt sätt att sprida kännedom om den åländska kulturen utanför landskapets gränser är däremot att låta dem som flyttar från landskapet fritt få föra med sig föremål som ingår i det personliga bohaget. Kulturföremål som härrör från ett hem i landskapet och genom arv eller avvittring tillfaller personer som är bosatta utanför landskapet föreslås därför också fritt få föras ut. För att underlätta att kännedom om åländsk kultur sprids utanför landskapets gränser, t.ex. genom införlivande av åländska föremål i museers och andra offentliga institutioners samlingar finns det enligt

lagförslaget möjlighet att på särskilda skäl bevilja tillstånd till utförsel. Även det internationella kultursamarbetet har inriktats på att uppfylla båda de nämnda syftena. Bl.a. har det ingåtts avtal och utarbetats rekommendationer för att främja utbytet av vissa föremål (UNESCO Fördr.ser.30/56 och Finlands Fördr.ser. 6/70) samtidigt som man inom t.ex. Unesco sökt kartlägga vilka åtgärder som bör vidtas för att hindra negativa följder av att föremål förts eller förs bort från ursprungsländerna.

Övervakningen av utförseln från landskapet skulle komma att handhas av polisen som för närvarande inte har tillräcklig uppgift att kontrollera efterlevnaden av förbud mot utförsel av varor vilket kan komma att innebära vissa praktiska svårigheter. Detta faktum får inte påverka ställningstagandet till förbud mot utförsel av kulturföremål utan det bör helt grundas på kulturpolitiska överväganden och inte avgöras med hänsyn till svårigheterna att övervaka förbudets efterlevnad.

Trots att det inte är möjligt att helt hindra att föremål förs ut från landskapet i strid mot ett förbud måste enligt landskapsstyrelsens mening restriktioner mot utförsel upprätthållas med hänsyn till den preventiva effekt ett exportförbud torde ha. Allmänheten och den seriöst arbetande antikvitets- och konsthandeln torde i regel ha respekt för gällande bestämmelser. Någon fullständig granskning kan det naturligtvis inte bli fråga om utan kontrollen måste bygga på stickprovsmetoden, enligt vilken kontrollobjekten väljs ut slumpvis eller på grundvalen av erhållna upplysningar. Möjligheten att hindra illegal utförsel är vid stickprovskontroll begränsad och önskvärdheten av en mera fullständig övervakning måste vägas mot andra intressen. Stickprovskontrollen kunde lämpligen kompletteras med förebyggande åtgärder, såsom t.ex. information till allmänheten om gällande bestämmelser.

Vid en jämförelse med förhållandena i riket kan konstateras att utförseln av kulturhistoriskt värdefulla föremål regleras genom lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 445/78), förordningen om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 446/78) och undervisningsministeriets

beslut om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 504/78). Dessa författningar reglerar endast utförseln till utlandet och saknar således helt bestämmelser om utförsel från riket till landskapet. Det är därför möjligt att kulturföremål förts från riket till Åland och eftersom ämnet inte varit föremål för reglering i landskapet har föremålen sedan helt lagligt kunnat föras vidare till utlandet. Landskapsstyrelsen har därför beslutat föreslå att i landskapslagen även skulle intas bestämmelser som syftar till att skydda föremål som kan anses ha mycket litet värde eller helt sakna betydelse för det åländska kulturarvet men som kan anses vara mycket värdefullt från rikssynpunkt. Tillstånd till utförsel av föremål som är av betydelse för det nationella kulturarvet skulle endast krävas då fråga är om utförsel till utlandet medan det vad beträffar föremål med särskilt värde för det åländska kulturarvet skulle krävas tillstånd för all utförsel från landskapet.

I samma syfte som den nu föreslagna lagen, alltså att hindra utförel av vissa föremål från landskapet, stadgas i 25 § 1 mom. landskapslagen om fornminnen (9/65) att det är straffbart att från landskapet bortföra mynt, vapen, redskap, prydnadsföremål, kärl, fortskaffningsmedel eller annat sådant föremål som hittats och vars ägare inte är känd om föremålet kan antas vara minst 100 år gammalt och borde ha tillställts landskapsstyrelsen. Vad gäller skeppsvrak finns bestämmelser som syftar till samma sak, nämligen att hindra att föremål bortförs från ursprungsplatsen men här kan reglerna sägas vara ännu strängare eftersom det i 10 § landskapslagen om fredning av skeppsvrak (65/74) sägs att vrak av fartyg eller annan farkost som kan antas vara minst 100 år gammalt eller del av sådant vrak eller föremål som sannolikt har samma ålder och uppenbart härstammar från sådant vrak överhuvudtaget inte får rubbas från fyndplatsen. Vad gäller båda de nämnda landskapslagarna handhas övervakningen av polismyndigheten.

Beträffande lagstiftningsbehörigheten kan konstateras att enligt 13 § 1 mom. 10 punkten självstyrelselagen tillkommer landskapet lagstiftningsbehörighet såvitt fråga är om fornminnesvård. Nämnda bestämmelse tillsammans med bestämmelsen i 2 punkten

samma moment (vari undervisningsväsendet hänförts till landskapets behörighetsområde) har i allmänhet ansetts innebära att landskapet äger lagstiftningsbehörighet i fråga om kulturella angelägenheter överhuvud. Ifrågavarande lag rör ostridigt kulturella angelägenheter. Lagens uttryckliga syfte är att genom förbud mot utförsel skydda kulturella värden (1 §). Det medel som här valts för att skydda de kulturella värdena är utförsel-förbudet. Vanligen sammankopplas utförseliförbud och liknande åtgärder med lagstiftning som dikteras av tull- och handelspolitiska motiv och dylik lagstiftning hänförs enligt 11 § 2 mom. 17 punkten självstyrelselagen till rikets behörighet, men det uttalade syftet med den nu ifrågavarande lagen är emellertid varken tull- eller handelspolitiskt utan av kulturpolitisk art. Således skulle utförseliförbudet gälla oavsett om vederbörande för ut föremålet i försäljningssyfte eller om han avser att nyttja det för eget bruk. En annan sak är att lagen kan medföra vissa menliga följder för handeln med sådana föremål som berörs därav, men eftersom de motiv av närmast nationalekonomisk art som brukar ligga till grund för regleringen av utrikeshandeln saknas i förevarande fall måste lagens inverkan på handeln anses utgöra en effekt av lagens kulturpolitiska syfte.

För uppfattningen att ett utförseliförbud som sådant inte ger någon vägledning i frågan om vad slag av lagstiftning som föreligger kan ytterligare anföras det som riksdagens grundlagsutskott anför i sitt utlåtande till kulturutskottet (1978 rd. KuUB nr 2) med anledning av regeringens proposition med förslag till lag om begränsning av utförseln av kulturföremål. Utskottet för där följande resonemang: "I lagförslaget förbjuds utförsel ur landet av vissa föremål utan tillstånd, varför den kunde betraktas såsom en exportreglementeringslag. Typiskt för en reglementeringslag har emellertid ansetts vara, att lagen har ett ekonomiskt syfte som ansluter sig till näringslivet." På basen av detta resonemang drar sedan utskottet följande slutsats: "Avsikten med det förfarande med utförseltillstånd och den möjlighet till utförseliförbud, som avses i lagförslaget är emellertid inte nationalekonomiskt, ej heller företagsekonomiskt. Avsikten med lagförslaget är att förhindra att kulturhistoriskt värdefulla föremål förs ut från landet. Syftet är sålunda att skydda

kulturella värden med anlitanade av ett förfarande med utförsel-förbud."

Inte heller den omständigheten att bl.a. tullmyndigheterna fått till uppgift att övervaka att lagen efterföljs ger i sig anledning till antagande att fråga är om en lag inom område där riket tillkommer lagstiftningsbehörighet. Att tullmyndigheterna anförtrotts ifrågavarande förvaltningsuppgifter beror på uppenbara praktiska skäl och inte av t.ex. handelspolitiska orsaker.

Med hänsyn till att självstyrelselagen inte innehåller något allmänt förbehåll av innebörd att det oberoende av syftet ankommer på riket att reglera utförsel av egendom från landskapet och med hänsyn till att beslutanderätten i kulturella angelägenheter, med särskilt angivna undantag, i sagda lag är anförtrodd landskapets lagstiftande och verkställande organ, måste av det sagda anses följa att landstinget äger behörighet att stifta den ifrågavarande landskapslagen.

Om forntida urkunder och om särskild kulturegendom i de evangelisk-lutherska församlingarnas besittning finns regler som går längre än de nu föreslagna bestämmelserna. Syftet med dessa specialbestämmelser avviker dock delvis från de syften som det nu är fråga om och det har därför ansetts motiverat att även tillämpa bestämmelserna i den föreslagna lagen på de föremål som faller under dessa specialbestämmelser. Bestämmelserna finns intagna i bl.a. kyrkolagen (FFS 635/64) och lagen om offentliga arkiv (FFS 18/39) medan förvaltningsuppgifterna delvis reglerats genom en överenskommelseförordning (97/77).

Detaljmotivering.

1 §. I paragrafen utsägs klart att lagens syfte är att värna om det åländska och det finländska kulturarvet genom att inte tillåta att kulturföremålen försvinner från landskapet respektive landet via landskapet. Motivet för att låta skyddet omfatta inte bara föremål med kulturhistoriskt värde för Åland utan även föremål som inte kan räknas till det åländska kulturarvet men som är värdefulla från finländsk synpunkt är, som nämnts i den allmänna motiveringen, att lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål saknar bestämmelser om utförsel till landskapet och utförsel via landskapet till utlandet skulle annars få förekomma utan att det stred mot någon lagbestämmelse.

Det ligger i sakens natur att om avsikten är att bevara det åländska kulturarvet i landskapet så måste begränsningarna i rätten att få utföra kulturföremål gälla både beträffande utförsel till riket och till utlandet. Däremot skulle de föremål som är att hänföra till det finländska kulturarvet naturligtvis fritt få föras till riket och begränsningarna skulle i dessa fall således endast gälla utförsel från landskapet till utlandet.

2 §. Paragrafen innehåller en förteckning över de föremåls-kategorier som utförselförbudet skulle omfatta. Nyare föremål har sällan så stort värde för det åländska kulturarvet att det kan anses motiverat att förbjuda all utförsel; därför skulle förbudet i första hand avse föremål som är äldre än 50 år. Samma åldersgräns gäller också enligt rikslagen men är internationellt sett en mycket låg åldersgräns (t.ex. Norge har 100 år som gräns, Storbritannien 100 år och i Sverige gäller utförselförbudet endast föremål som är tillverkade före år 1860).

Den i 1 mom. 2 punkten intagna uppräknings av kulturföremål är inte uttömmande utan avser att vara en exempelsamling där särskilt hänsyn tagits till vilka föremål som kan tänkas ha värde för det åländska kulturarvet. I uppräknings ingår t.ex. inte frimärken, mynt eller medaljer eftersom de inte i sig själv har något värde för det åländska kulturarvet. Däremot kan t.ex. en medalj vara av stort värde därför att den tillhört någon berömd ålänning, men i sådana fall är 1 mom. 3 punkten tillämplig. Som nämnts omfattas inte frimärken av förbudet, men i begreppet handlingar inryms förfilatelistiskt material, t.ex. brev från tiden före frimärkets införande. Det kan p.g.a. brevets eller dokumentets innehåll vara viktigt att sådana handlingar stannar i landskapet.

Det är mycket svårt att definiera den kulturegendom som är underkastad utförselförbud så att inga tolkningssvårigheter uppstår. I vissa fall kan det alltså bli fråga om mer eller mindre svåra avvägningar och avgörandet skulle i sådana fall ankomma på landskapsstyrelsen.

För att undvika att lagen kringgås genom att föremålen delas (t.ex. bordsben och bordskiva) och delarna förs ut var och en för sig, föreslås att del av kulturföremål skulle vara underkastad samma regler som föremålet i sin helhet.

3 §. Landskapsstyrelsen har beträffande kravet på tillstånd till utförsel gjort den bedömningen att det är mest ändamålsenligt att som huvudregel kräva tillstånd till utförsel av de föremål som enligt 2 § definieras som kulturföremål men att medge undantag i vissa i paragrafen uppräknade fall. Det måste t.ex. anses rimligt att den som flyttar bort från landskapet fritt får föra med sig sitt privata bohag och att en person som är bosatt utanför landskapet och genom arv eller avvittring kommer i besittning av ett kulturföremål som härrör från ett bo i landskapet skall ha möjlighet att om han så vill utan särskilt tillstånd få ta med föremålet till sitt hem. Däremot anser landskapsstyrelsen att skyddet skulle bli alltför urholkat om bestämmelsen utsträcktes till att gälla även sådana fall då fråga är om föremål som erhållits genom testamente eller gåva.

Bestämmelserna i 4 och 5 punkterna syftar till att underlätta det internationella utbytet av konstföremål i samband med utställningar och liknande. Lagens syfte är att bevara de åländska kulturföremålen i landskapet och eftersom det här är fråga om föremål som alltid skulle föras tillbaka till Åland måste syftet anses vara uppfyllt och ett tillståndstvång skulle vara omotiverat.

Föremål som framställts utanför landskapet är knappast värdefullt för det åländska kulturarvet enbart p.g.a. sin ålder, utan först när det varit en viss tid i landskapet och på så sätt fått någon form av anknytning. Landskapsstyrelsen anser det ändamålsenligt att inte tillåta fri utförsel av föremål som under de senaste 70 åren varit minst 50 år på Åland. Föremålet behöver alltså inte ha varit här under de senaste åren under förutsättning att det sammanlagt varit i landskapet under minst 50 år.

En nackdel med att inte kräva tillstånd i samtliga fall av utförsel är att myndigheterna inte får en samlad bild av de föremål som försvinner från landskapet och inte heller får möjlighet att dokumentera dem. Landskapsstyrelsen anser dock att fördelarna med att i viss utsträckning tillåta fri utförsel överväger. Bl.a. undviker man på det här sättet att en allt för vidlyftig byråkrati utvecklas.

4 §. Vid bedömningen av vad som kan anses vara av stor betydelse för det åländska kulturarvet skall de allmänt kulturhisto-

riska synpunkterna komma i första hand. Konstnärliga, vetenskapliga och historiska aspekter skall också beaktas i den sammanfattande värderingen. Föremålets ekonomiska värde skall däremot inte tillmätas betydelse i sammanhanget.

Viktigt är att de föremål som skyddas mot okontrollerad utförsel kan ge en allsidig bild av vårt äldre materiella kulturarv. Det är därför av vikt att skyddet kommer att spänna över hela fältet av föremålsgrupper från alla samhällsskikt. I första hand skulle skyddet avse underrepresenterade grupper men skulle självfallet även omfatta andra föremålsgrupper som genom utförsel kan drabbas av oönskad uttunning. Särskilt avseende skulle därvid fästas vid sådana föremålsgrupper som har betydelse för att bevara helhetsbilden av den traditionella inredningen i åländska hem.

Ett föremåls kulturhistoriska värde är bl.a. beroende av dess ålder, material och ursprung. Av betydelse är också i vilket skick det bevarats, vilken miljö det representerar, om det är unikt och om det är typiskt för en försvinnande föremålskategori.

Landskapsstyrelsen föreslås bli den myndighet som beviljar tillstånd, vilket i praktiken innebär att ärendena skulle handläggas av museibyrån. Eftersom lagtexten utgör endast en ram för bedömningen av vilka föremål som kan tillåtas få utföras skulle förbudets omfattning i praktiken närmare komma att preciseras genom den praxis som utbildas vid behandlingen av ansökningarna.

Sådana särskilda skäl för beviljande av tillstånd som nämns i paragrafen kan t.ex. anses föreligga då fråga är om personliga tillhörigheter (t.ex. smycken) som förs ut i samband med en utlandsvistelse och skall föras tillbaka efter vistelsens slut. Hänsyn kunde även tas till andra för ägaren viktiga personliga skäl. Vidare kan särskilda skäl anses vara för handen då ett museum eller en annan offentlig institution utanför landskapets gränser önskar förvärva ett föremål för att på så sätt kunna ge en fullvärdig presentation av den åländska kulturen. Det kan i vissa fall även anses viktigt att kännedom om den åländska kulturen tillåts spridas också på annat sätt än genom offentliga samlingar.

5 §. För våra förhållanden kan det anses tillräckligt om tillståndet är giltigt under ett år men undantag skulle kunna medges. Det kan t.ex. vara befogat att medge en längre giltighetstid om det är fråga om ett särskilt omfattande material, men även kortare giltighetstid skulle i vissa fall kunna komma i fråga.

6 §. Landskapsstyrelsen har inte ansett det vara ändamålsenligt att i lagen närmare pricisera vilka handlingar som skulle bifogas ansökan eftersom det i vissa fall kan behövas mer utredning och i andra fall mindre. Handlingar som härvid kunde komma ifråga är t.ex. utredning över föremålets ålder, utredning över hur länge det funnits i landskapet, om föremålet är tillverkat utanför Åland, utredning över de särskilda skäl för beviljande av tillstånd till utförsel som eventuellt kan förekomma, fotografier av föremålet eller avskrift då fråga är om dokument eller tryckalster. Ett av dessa fotografier kunde sedan fastsättas på utförseltillståndet vilket skulle underlätta kontrollen. För själva ansökan kan det vara lämpligt att tillhandahålla färdiga blanketter där uppgifter skulle lämnas om vilka föremål som avses, föremålets härkomst om den är känd, ägare, respektive exportör samt, i förekommande fall, mottagare. Vidare skulle anges material och mått samt eventuella signeringar, märkningar eller motsvarande.

Landskapsstyrelsen har i princip utgått ifrån att förbudet mot utförsel skulle omfatta enskilda föremål men anser det samtidigt vara så viktigt att föremål som tillsammans bildar en enhet bedöms på en gång att en regel härom intagits i lagförslaget. Det är nämligen ofta så att ett föremål inte i sig självt har så stort kulturellt värde att det skulle krävas utförseltillstånd, men att det som del av en helhet utgör en värdefull beståndsdel. Landskapsstyrelsen har inte föreslagit ett generellt förbud mot att föra ut samlingar, eftersom det inte kan anses vara något verksamt hinder mot att samlingar splittras. Det är t.ex. möjligt att först dela upp samlingen inom landskapet och sedan söka tillstånd för varje enskilt föremål men det finns skäl tro att värdet i så fall skulle minska i så hög grad att det inte kan anses vara ett troligt alternativ för ägaren av en samling.

7 §. I de fall då tillstånd till utförsel beviljas och föremålet således förs bort från landskapet finns det med tanke på forskningen oftast skäl att dokumentera föremålet. Eftersom de kopior och fotografier som härvid skulle behövas måste vara av särskild kvalitet (arkivbeständiga respektive svart/vita) för att kunna arkiveras under en längre tid har det inte ansetts skäligt att ålägga sökanden att själv stå för kostnaderna härav. Det kan därför anses vara mest lämpligt att landskapsstyrelsen i egenskap av tillståndsbeviljande myndighet påtar sig ansvaret och kostnaderna för dokumentationen.

8 §. Huvudprincipen är att polismyndigheten övervakar att bestämmelserna i en landskapslag efterlevs. Om avsikten däremot är att någon annan myndighet skall handha övervakningen måste det vara uttryckligen utsagt i lagtexten. Landskapsstyrelsen har valt att trots att det följer huvudregeln ange att det är polismyndigheten som kontrollerar efterlevnaden av förevarande lag. Det kan nämligen sägas utgöra ett undantag såtillvida att det skiljer sig från vad som gäller på andra håll, där tullmyndigheterna övervakar motsvarande lagars efterlevnad (se t.ex. lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål och det svenska förslaget till lag om utförsel av vissa äldre kulturföremål (prop. 1981/82:82)).

Orsaken till att inte tullmyndigheten skulle handha övervakningen även i landskapet är att enligt självstyrelselagen den som har lagstiftningsrätten också skall handha förvaltningsuppgifterna, förutom vad gäller vissa särskilt i lagen uppräknade fall (se t.ex. köttkontrollen, som enligt 19 § 1 mom. 7 punkten f) skall handhas av landskapsstyrelsen trots att lagstiftningsbehörigheten enligt 11 § 2 mom. 15 punkten in fine hänförs till riket). Således kan inte landstinget ålägga någon riksmyndighet att sköta förvaltningsuppgifter som hänför sig till ett område där landskapet har lagstiftningsbehörigheten utan det måste i så fall ske genom en s.k. överenskommelseförordning.

I de fall då det finns intaget bestämmelser innehårande åligganden för någon riksmyndighet direkt i landskapslag är det alltid fråga om regler som kunnat intas med stöd av 14 § 4 mom. självstyrelselagen. De förutsättningar som samtliga måste vara

uppfyllda för att nämnda paragraf skall vara tillämplig är att a) vissa bestämmelser, som b) hör till rikets lagstiftningsbehörighet och c) är överensstämmande med motsvarande bestämmelser i rikslag, d) intas i landskapslag e) för vinnande av enhetlighet och f) överskådlighet. Härvid kan alltså konstateras att intagande av en bestämmelse innebärande skyldighet för tullmyndigheten att övervaka att ifrågavarande lag efterlevs, skulle vara möjligt såtillvida att det endast skulle gälla någon enstaka bestämmelse av lagen som helhet (a), att bestämmelsen skulle intas i en landskapslag (d), att den skulle ha motsvarighet i rikslagen (c) och således vara intagen för vinnande av enhetlighet (e), men omöjliggörs av det faktum att det är fråga om förvaltningsuppgifter som är att hänföra till ett område som hör till landskapets lagstiftningsbehörighet (b) och att intagandet följaktligen inte leder till att överskådlighet uppnås (f). Ett åliggande för tullmyndigheten att sköta föreliggande lags övervakningsuppgifter skulle alltså ha kunnat intas i landskapslag, om ifrågavarande rättsområde hade tillhört området för rikets lagstiftningsbehörighet, men å andra sidan skulle den skyldigheten i så fall redan ha ålegat tullmyndigheten med stöd av rikslagen. Av 14 § 4 mom. självstyrelselagen ("Upptagande av sådana bestämmelser i landskapslag medför icke förändring ... med avseende å de genom rikslagstiftning utfärdade stadgandenas ikraftträdande i landskapet Åland") framgår att kontrollen i så fall redan borde ha verkställts vilket de facto inte skett.

Polisens möjligheter att hindra att kulturföremål illegalt förs bort från landskapet är naturligtvis begränsade och önskvärdheten av en utbyggd polisövervakning av förbudet måste vägas mot andra intressen. Det synes inte realistiskt att räkna med en heltäckande kontroll av utförseln utan i stället skulle det bli fråga om stickprovskontroller på samma sätt som för närvarande tillämpas vad gäller trafikövervakningen. Denna metod skulle i första hand vara mest lämplig vid den övervakning som skulle komma att äga rum på andra ställen än vid de större färjterminalerna. Även andra selektiva metoder kunde komma att tillämpas genom att kontrollen inriktas på t.ex. varusändningar som misstänks innehålla föremål vilka inte får föras från landskapet. Här skulle informationen till allmänheten, museer och liknande institutioner, hembygdsföreningar, de som yrkesmässigt handlar

med kulturföremål och speditörerna komma att spela en mycket viktig roll. Stickprovsmetoden ger i sig underlag för bedömning av trafikanternas laglydnad och upplysning om i hur stor utsträckning information om bestämmelserna behöver lämnas trafikanterna för att undvika att brott begås av misstag. För att höja den preventiva effekten kan förstärkta kontroller eller pådrag anordnas. Med pådrag avses att kontrollen i hög grad skärps mot ett visst slag av kontrollobjekt. För närvarande finns mycket liten erfarenhet på området, eftersom polisen inte övervakar utförseln av varor, om man här bortser från fall då föremål förvärvats olagligt. Detsamma kan sägas gälla för tullen. Visserligen förekommer utförselkontroll av vissa varustransporter men någon stickprovskontroll av t.ex. personbilar förekommer inte. Skälet härtill är att nästan alla restriktioner som finns på området gäller införsel av varor.

En svårighet med övervakningen är naturligtvis att polisen saknar utbildning för att med säkerhet kunna bedöma om ett föremål faller under lagens tillämpningsområde eller inte. Därför föreslår landskapsstyrelsen att polisman skulle ha rätt att, när tveksamhet uppstår, kräva utförseltillstånd eller någon form av utredning över att föremålet inte är underkastat tillståndstvång. Utredningen skulle förmodligen i de flesta fall gå ut på att visa hur gammalt föremålet är. Sådant åldersintyg kunde utfärdas av t.ex. den som tillverkat föremålet, av tjänsteman vid kulturvårdande myndighet, som t.ex. museum eller av sakkunnig vilken myndigheten anvisat. Då fråga är om i 2 § 1 mom. 3 punkten avsedda föremål skulle det komma att krävas mer omfattande utredning av annan art. Även för de i 3 § uppräknade fallen skulle det komma att krävas olika former av bevis. Så kunde t.ex. åtkomsthandling företes som bevis på att ett föremål är tillverkat utanför landskapet och inte funnits här i mer än 50 år. I de fall då polisen inte anser sig ha fått tillförlitlig utredning finns möjligheten att anvisa föremålets ägare att hos landskapsstyrelsen ansöka om att få bortföra föremålet från landskapet och landskapsstyrelsens beslut om att tillstånd inte behövs skulle sedan kunna användas som bevis.

9 §. Den föreslagna besvärregeln överensstämmer i sak med motsvarande bestämmelse i rikslagen. Eftersom området underligg

rikets lagstiftningsbehörighet skulle den intas i landskapslagen med stöd av 14 § 4 mom. självstyrelselagen.

10 §. Landskapsstyrelsen anser att böter skulle vara en tillräckligt sträng påföljd för det brott som det här är fråga om.

Den i 2 mom. intagna bestämmelsen är av rikslagstiftningsnatur och måste alltså överensstämma med motsvarande regel i rikets lag för att kunna intas i landskapslagen med stöd av 14 § 4 mom. självstyrelselagen. Detta innebär att förverkandepåföljd endast kan komma att drabba den som söker föra bort föremål från landskapet till utlandet men inte den som söker föra till riket. (Se ÅD 20.5.1964, HD 12.6.1964). Det kan visserligen synas stötande att ett föremål som är kulturhistoriskt värdefullt för Åland skall tillfalla staten men eftersom även staten skulle bli underkastad bestämmelserna i föreliggande lag kommer föremålen i praktiken ändå att bli kvar i landskapet, oavsett om staten väljer att behålla föremålet eller att avyttra det.

11 §. Som redan framgått av den allmänna motiveringen saknar rikslagen bestämmelser om utförsel av kulturföremål från riket till landskapet och det har alltså varit möjligt att kringgå rikslagen genom att via landskapet föra ut föremålen till utlandet. Landskapsstyrelsen har därför ansett det vara motiverat att även i landskapslagen inta bestämmelser innebärande förbud mot att utföra föremål som saknar direkt åländsk anknytning men som är värdefulla från finländsk synpunkt, för att på så sätt stävja kringgående av rikslagen. Den föremålsgrupp som skulle skyddas enligt 11 § föreslås helt överensstämma med vad som i rikslagstiftningen är underkastat förbud mot utförsel. Omfattningen av skyddet föreslås bli överensstämmande med vad som gäller för de föremål med åländsk anknytning som skulle skyddas enligt den föreslagna lagen. De i 3 § uppräknade fallen då tillstånd inte behöver sökas kan dock i praktiken inte sägas vara tillämpliga på kulturföremål som förs från riket till utlandet via landskapet, men däremot på föremål som finns i landskapet och vilka är kulturhistoriskt värdefulla från finländsk synpunkt. Som exempel kan nämnas att en person som flyttar från landskapet utan

tillstånd skall få föra ut föremål som är kulturhistoriskt värdefulla från finländsk synpunkt men att den som flyttar från riket till utlandet måste ha tillstånd även om flyttgodset först förs i land på Åland (3 § 2 punkten). Avsikten är att regler beträffande utförseln av kulturföremål som förs från riket via Åland till utlandet skulle vara i konformitet med vad som gäller enligt rikslagen och det skulle alltså inte längre vara möjligt att kringgå rikslagen genom att föra föremålen via Åland. De tillstånd som härvid skulle krävas kommer i praktiken knappast att beviljas av landskapsstyrelsen, eftersom även tillstånd utfärdat av museiverket skulle godtas men möjligheten att ansöka om tillstånd hos landskapsstyrelsen skulle dock finnas. I likhet med vad som gäller enligt rikslagen skulle tillstånd inte krävas för utförsel av föremål som är framställt utomlands och inte under de senaste 70 åren varit minst 50 år i landet.

Med hänvisning till det anförda föreläggs Landstinget till antagande

L a n d s k a p s l a g
om skydd för kulturhistoriskt värdefulla föremål.

I enlighet med landstingets beslut stadgas:

1 §.

Denna lag innehåller bestämmelser om utförsel av vissa kulturhistoriskt värdefulla föremål (kulturföremål).

Bestämmelserna syftar till att genom begränsning av utförseln av kulturföremål från landskapet skydda det åländska kulturarvet. Därutöver finns i 11 § bestämmelser som syftar till att, genom begränsning av utförseln av kulturföremål från landskapet till utlandet, skydda det finländska kulturarvet.

2 §.

Med kulturföremål avses i denna lag:

- 1) över 50 år gamla konstverk samt konstindustri- och konsthantverksprodukter;
- 2) andra över 50 år gamla föremål av allmänt kulturhistoriskt värde såsom byggnader, till byggnader hörande föremål, byggnadsmateriel, lös och fast inredning, hushållsartiklar, arbetsredskap

och -maskiner, vägnings- och mätningsredskap, anordningar för angivande av tid, musikinstrument, dräkter och andra textilier, toalett föremål, pipor och snusdosor, fångstredskap, vapen och tillbehör till vapen, fortskaffnings- och transportmedel, leksaker och spel, prydnadsföremål, smycken, miniatyrmodeller, föremål med anknytning till viss trosföreställning, sigill, handlingar och manuskript, fotografier, negativ och fotografiutrustning, film- och ljudupptagningar, trycksaker, kartor och ritningar; samt

3) värdefulla föremål och manuskript oberoende av ålder, om de har anknytning till den åländska historien eller bemärkta personer.

Vad i denna lag sägs om kulturföremål gäller även del av i 1 mom. nämnda föremål.

3 §.

Den som har för avsikt att föra ut kulturföremål skall ha tillstånd till utförseln av landskapsstyrelsen. Kulturföremål får dock utföras utan tillstånd om

1) föremålet är framställt utanför landskapet och inte under de senaste 70 åren varit minst 50 år på Åland;

2) föremålets ägare flyttar från landskapet och föremålet ingår i hans personliga bohag;

3) föremålet härrör från ett i landskapet beläget bo och genom arv eller avvittring tillfaller person som är bosatt utanför landskapet;

4) föremålet förs ut av offentlig institution eller institution som erhåller bidrag av landskapet eller kommun och skall föras tillbaka till landskapet; eller

5) föremålet är tillfälligt inlånat till landskapet.

4 §.

Tillstånd till utförsel beviljas inte om det är viktigt från konstnärlig, vetenskaplig, historisk eller kulturhistorisk synpunkt att föremålet blir kvar i landskapet. Dock får även i sådant fall tillstånd beviljas om särskilda skäl föreligger.

5 §.

Beslut om tillstånd till utförsel är gällande under ett år räknat från den tidpunkt när det fattades om inte annan giltighetstid bestämts.

6 §.

Tillstånd till utförelse skall sökas skriftligen. Till ansökan skall fogas av landskapsstyrelsen föreskrivna handlingar.

När fråga är om utförelse av föremål som tillsammans bildar en samling eller annan helhet skall tillstånd sökas för hela gruppen av föremål.

7 §.

När landskapsstyrelsen beviljat tillstånd till utförelse av kulturföremål har landskapsstyrelsen rätt att granska, kopiera och fotografera föremålet, om inte den som erhållit tillståndet åsamkas oskäligt dröjsmål härav.

8 §.

Polismyndigheten övervakar utförelsen av kulturföremål. Vid behov kan polisman fordra företeende av bevis om tillstånd till utförelse eller utredning över att fråga är om föremål för vilket inte krävs tillstånd.

9 §.

Ändring i landskapsstyrelsens beslut om avslag på ansökan om tillstånd till utförelse får, såvitt gäller beslutets laglighet, sökas genom besvär hos statsrådet med iakttagande av vad i lagen om ändringssökande i förvaltningsärenden (FFS 154/50) är föreskrivet.

10 §.

Den som i strid med bestämmelserna i denna lag från landskapet utför eller försöker utföra kulturföremål för vilket krävs tillstånd till utförelse skall dömas till böter.

Den ekonomiska fördel brottet berett dess gärningsman eller den för vilken eller till vars förmån han handlat skall dömas förbruten till staten då fråga är om olaglig utförelse eller försök till olaglig utförelse från landet. Värdet av föremål eller föremål som någon utför eller försöker utföra från landet skall helt eller delvis dömas förbruten till staten, om det inte är oskäligt med hänsyn till att fråga är om ringa överträdelse.

11 §.

Vad i denna lag är sagt om kulturföremål skall när fråga är om utförsel från landskapet till utlandet tillämpas även på föremål som avses i 2 § lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 445/78) och i undervisningsministeriets beslut om begränsning av utförseln av kulturföremål (FFS 504/78). Härvid gäller att tillstånd till utförsel utan hinder av vad i 4 § är föreskrivet, inte beviljas om det är viktigt från konstnärlig, vetenskaplig, historisk eller kulturhistorisk synpunkt att föremålet blir kvar i landet.

Bestämmelserna i 3 § 1 punkten skall, beträffande i 1 mom. nämnda föremål, tillämpas på föremål som är framställda utomlands och inte under de senaste 70 åren varit minst 50 år i landet. Tillstånd till utförsel behöver inte sökas hos landskapsstyrelsen om i 4 § lagen om begränsning av utförseln av kulturföremål nämnt tillstånd beviljats av museiverket.

I 1 och 2 mom. nämnda hänvisningar till i riket gällande bestämmelser skall om ändring därav sker avse de ändrade bestämmelserna, om inte annat följer av vad i denna lag är föreskrivet.

12 §.

Närmare bestämmelser om verkställigheten och tillämpningen av denna lag utfärdas vid behov genom landskapsförordning.

Denna lag träder i kraft den

Mariehamn den 4 november 1982.

L a n t r å d

Folke Woivalin

Lagberedningssekreterare

Elisabeth Naucclér.

Ls framställning nr 13/1982-83

Ltm Sune Carlssons ändringsförslag:

10 §.

Den som i strid med bestämmelserna i denna lag från landskapet utför eller försöker utföra kulturföremål för vilket krävs tillstånd till utförelse skall dömas till böter, såvitt inte strängare straff skall ådömas honom med stöd av annan lag.

